

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 50.

Lördagen den 12 December

1874.

Modern frihet och modernt förtryck.

Fullbordandet af det mellersta landets stambanssystem har nyligen blifvit firad med offentliga högtidligheter, och de värtaliga ord som vid det festliga tillfället uttalades hafva genom pressens mun och på telegrafens vingar blifvit burna till de mest aflägsna bygder. Glädjen öfver det stora verkets lyckliga utförande var rättmätig: en länk i de inhemska förbindelsernas led har blifvit tillagd, som icke utan skada för det hela och delarne kunde undvaras, och summan af materiella och andliga fördelar som genom jernbansanläggningarna är beräknad att vinnas har blifvit väsentligen förökad.

Så vidt är allt godt och väl, och det faller säkert ingen, allra minst oss, in att önska det skedda ogjordt. Men vid hvarje sådant steg på odlingens bana faller oss den frågan med styrka i tankarne, om det också bär odeladt framåt, om den moderna samhällsutvecklingen endast är en ljusflod utan några skuggor, om den invärtes eld som sätter samhällets pulsar i lifligare rörelse också icke bränner och förtär, och det förefaller oss icke ovigtigt att någon försöker besvara dessa frågor. Det är icke angenämt att störa illusioner: hela den skrivande och talande verlden, åtminstone den som är mest högljudd, tänder dagligen sina rökoffer åt den moderna tidens storhet och skönhet, och den som icke genast vill falla på knä för »framåtskridandets» afgudabild får sig icke sällan ett slag på hufvudet. Sådant är tviflaren's öde i alla tider: den

som icke vill godvilligt gå med dit den stora mängden går släpas våldsamt med eller trampas under dess fötter.

Och likväl har tviflaren sin ganska välgörande bestämmelse under skeden af allmän hänförelse. När dunsterna af sjelfbeundringens rökverk blifva för qvafva, insläpper han en frisk luftström, som hindrar dem att lägga sig på bröstet, och det orosfrö han inkastar i sinnena afvärjer vådorna af den försöfnings som välbefinnandets känsla så lätt alstrar. Man behöfver icke ropa såsom en Cassandra, för det man menar att det tusenåriga riket ännu icke är kommet, men hvem vet om dess ankomst icke fördröjes i stället för att fortskyndas, när människorna i allt för stor sjelfbehaglighet tycka sig omfläktade af dess vingar?

På den romerska triumfatorns vagn ställes bakom honom en slaf, som skulle tillhyiska honom påminnelser om hans dödlighet. Äfven den moderna odlingen behöfver under sin hastigt framilande fart en sådan monitor, som kan erinra att medaljen har två sidor, och att det goda som vinnes också har olägenheter som måste undvikas. De snabba kommunikationerna komma missdådaren till pass lika väl som de nyttiga medlemmarne af samhället, och för att de skola utveckla hela sitt gagnande inflytande fordras att ordningsmakten åker ännu snabbare än förbrytelsen. Med de starka dagrarne följa de djupa

skuggorna, och hvarje ny eröfring uppkallar nya fiender.

Summan af godt och ondt väger kanske under hvarje tidskifte mer jemt än man i allmänhet vill föreställa sig. Det är känslan deraf som skapar återhållet. I vinsternas spår följa alltid några förluster, och när de senare falla starkare i ögonen än de förra, uppkommer en reaktion. Vi höra icke till dem som påstå att den tid i hvilken vi och vår omgivning leva är sämre än någon föregående, och det vore en djup otacksamhet att icke erkänna de många och betydande företräden den eger framför det förflutna; men framsteget är icke af den rätta arten, om man blundar för det mindre goda det har med sig, och samhällets ansvar ökas i samma mån som den enskildes handlingsfrihet genom samhällsförbättringarna begränsas.

Denna sats torde i många öron klinga såsom en paradox, ty tidens lösen är ju frihet, och det är ju en erkänd sak att hvarje följande århundrade löst några af de bojer som tryckt på dess föregångare. Men med den nyvunna friheten kommer regelbundet någon ny art af förtryck som fordrar mildring, och för hvarje kategori af medborgare som uppvuxit till full myndighet, så att den kan umbära statens förmynderskap, uppväxer det andra, hvilka så mycket mer kräva dess skyddande omtanke. Den som färdas på en jernväg — för att fortsätta den tankegång som här först blifvit upptagen — har så länge resan räcker afsagt sig omsorgen för sin personliga säkerhet och lagt ansvaret för lif och lemmar i tågförarens händer, under det att den senare i allt väsentligt är bunden af högre myndigheters föreskrifter, och så allt vidare ända upp till den högsta. Detta är redan ett exempel på sanningen af vår utsaga, men det torde icke vara ur vägen att anföra ännu några andra.

Så lärer det icke kunna undfalla någon att det snart förflutna året, oaktadt den i ögonen fallande tillväxten i allmän och enskild välmåga, på ett sorgligt sätt utmärkt sig genom en mängd grofva förbrytelser mot person och egendom. Sannolikt vill ingen säga att folklynet undergått någon moralisk försämring eller att rättsbegreppen blifvit rubbade; en annan förklaring måste då sökas, och med någon uppmärksamhet är den heller icke svår att finna. Det är ett godt att den enskilde blifvit frigjord från en mängd ordningsstadgar, som hämmade hans företag-

samhet och hindrade honom att söka arbete der det stod honom till buds för högsta pris. Det är ett godt att kapitalbildningen blifvit fortskyndad, så att staten och enskilda föreningar kunna täfla med hvarandra i storartade anläggningar. Men följderna äro icke i allo goda. Stora massor af människor hafva blifvit förflyttade från sina hem och sin vanliga omgivning, hvarigenom de undgått de helsosamma banden på sitt uppförande som lägo i hemkretsens oafåtliga uppmärksamhet. Den rikliga arbetsförtjensten, hvilken liksom kommit öfver dem utan deras egen förskyllan, och förr än de blifvit uppfostrade till en strängare känsla af ansvar, har upphäft deras sedliga jernvigt, uppeldat deras begär efter råa njutningar, de enda de kände, och grofva oordningar hafva uppstått, för hvilka ordningsålskande och oförvitliga medborgare blifvit offer. Samhällets skyddande förmåga har icke hållit jemna steg med utvecklingen af de brottsliga instinkterna, och våldsverkaren har kunnat i långa tider, kanske för alltid, undandra sig lagens arm. Detta är ett ondt, som kommit i det godas släptåg, och som fordrar sina särskilda läkemedel. De större lefnadsbeqvämigheterna och den förädlade lyxen äro ett godt, och det är glädjande att öfver vidsträckt område af medelklassen kunnat spridas ett välbefinnande som i förra tider var en undantagsförmon för de bäst lottade i samhället. Men vanan vid dessa beqvämigheter har hos allt för mången alstrat en karakterssvaghet, som gjort honom oförmögen af försaker och bragt honom i ett nesligt slafveri af det falska skenet; deraf de många undersleffen, förfalskningarna och missbruken af medmänniskors förtroende, hvilka på de sista veckorna fyllt så många spalter i tidningarnas rättegångsredogörelser.

Det torde invändas att allt detta är endast tillfälligt, och att hvilken tid som helst haft liknande lyten, om man endast kommit att gifva akt på dem: i alla händelser drages sådant i våra dagar ojemförligt äner i ljuset än förr, och publiciteten verkar såsom ett förstoringsglas, hvars riktiga focus man måste finna för att icke bedraga sig på proportionerna. Utan att godkänna denna tillfällighetslära, skola vi för ögonblicket lemna den obestridd, men äfven under mindre afskräckande former möter oss en löshet i rättsbegreppen, hvilken ty värr icke står att rubricera såsom något undantagsförhållande, emedan allt för många blifva dess offer. Det

är lärorikt att se, huru redan den aflägsna förntiden betecknade den stränga redligheten, det fasta framhårdandet vid öfverenskommelser, såsom något tillhörande det förgångna — *prisca fides*, förntidens tro och ära. Det var utan tvifvel det klassiska seklets större personliga frihet som lät ålderdomens större redlighet, på en tid då lydningen strängare utkräfdes, hägra i detta förtrollande ljus. Det är ett godt att formerna för aftalet om personliga tjänster blifvit mildare, men det är ett ondt att dessa aftal mer och mer förlora sin helgd. Under ingen föregående tid har det så mycket klagats att tjänstfolk och tillfälliga arbetstagare så ofta af en ren nyckgå ifrån hvad de hafva för händerna, hvarigenom oberäkneliga skador tillfogas dem som på god tro betingat deras tjänster och det allmänna förtroendet lidit en betänklighets rubbning. Så allmänna hafva sveken af detta slag blifvit på den senaste tiden, att lagskipningen, om än aldrig så ovillig att blanda sig i de enskildes förhållanden, funnit sig uppfordrad att ingripa och återkalla någon del af de friheter den till förene beviljat.

Handelsfriheten och den fria konkurrensen äro ett godt, och säkert skall ingen tänkande människa vilja återvända till de tider af tvång då staten bestämde icke blott tider och orter, på hvilka människorna fingo utbyta alstren af sitt arbete, utan äfven själva bytesvärdet. Frihandeln gör hela världen till hvarje mans marknad, ger dem som hafva särskilda naturliga eller förvärfvade fördelar rätt att af dem draga den fullaste nytta, och låter på samma gång den stora mängden deraf komma i åtnjutande. Man skulle nödgas skriva en stor bok, om man ville utveckla de friare handels- och näringsgrundsatsernas inflytande på samhället, utan att ändå uttömma ämnet. Vi hafva all aktning för fredsligor och andra föreningar som bemöda sig att åstadkomma ett godt förstånd mellan folken, men vi våga tro att en sund handelslagstiftning utträttar mer än fredskongresser, och det fritt utvecklade varuutbytet mellan folken har i viss mening öfvertagit det ansvar för »god vilje» människorna emellan som under medeltiden hvilade på romerska kyrkans öfverhufvud. Den fria konkurrensen är en sporre till nyttig verksamhet, stärker alla viljor, uppfostrar alla anlag och ställer en hvar under denna nödvändighet eller nöd som med rätta blifvit kallad uppfinningens moder. Friheten för en hvar att utan intrång af andra på

alla områden sköta sig sjelf och bruka sina krafter är för samhället hvad det naturliga urvalet enligt den moderna naturkunnigheten är för växt- och djurlifvet, utgallar det underhaltiga, bringar det dugliga till seger och tjenar derigenom på bästa sätt det hela. Vi hafva alltså fullt skäl att beteckna detta system såsom ett af den moderna odlingens bästa förvärf.

Men allt har sina sidor och vilkor. Så länge redlighet täflar med redlighet, insigt med insigt, ansträngning med ansträngning, så är det rent spel, och priset tillfaller den bäste af de täflande: den stora mängden har odelad vinst af de starkes strid, och den allmänna sedligheten drager fördel af kampen. Men om rättsinnet måste täfla med sveket, det ärliga arbetet med det oärliga, den högre kunskapen med humbugen och charlataneriet, då är spelet örent, och det onaturliga urvalets princip blir den segrande. Detta är fränsidan af den lysande skådepenningen, och man kan icke blunda för den ledsamma företeelsen, att friheten på detta område medfört ett förtryck, som tungt faller öfver den oförskyllade oförmågan. När hvar och en är hänvisad på att sköta sig sjelf, befinnes det ty värr att det är många som icke fått lära att sköta sig. Lagen står vanmäktig och vet icke bättre än att låta saken hafva sin gång; styrelserna göra då och då i smått ett försök att ingripa mot förfalskningarna, pliktfaller dem som på torgen utbjuda utspädd mjölk, och konfiskerar när så faller sig trichinhaltigt fläsk eller kött af sjelfdöda kreatur, men på det hela känner sig ordningsmakten handfallen och har ingen bättre lärdom att gifva dem som bäst behöfde den, än att se upp med ögonen vid äfventyr att få se upp med pungen. Friheten har nemligen fört till ett allas krig med alla, som oundvikligt slutar med den svagares förtryck.

Vi borde kanske genast från början hafva anmärkt, att hvad vi här tala om det mångberömda framåtskridandets skuggsidor gäller världen i det hela och icke särskildt vårt samhälle, som tvärt om i viss mån genom sin aflägsenhet haft mindre kännning af rörelsen. Men de mångfaldigade farvägarne och den ökade samfärdseln draga mer och mer äfven de fjernare boende folken in i sitt stora nät och utplåna skilnaderna mellan dem, antingen de äro skadliga eller nyttiga. Förr voro våra ensligare bygder oberörda af

handelskonjunkturen, och om landtbrukaren eller kreaturseigaren fick år efter år nöja sig med ett pris för sina produkter, långt understigande det som var gällande i rörelsens medelpunkter, så hade han sitt arbete lika billigt som förr, och det var jembörelsevis lätt att för honom beräkna sina företag, då fluktuationer i prisen på varor och arbete voro så godt som okända. En ny kanal, en ny jernväg, eller till och med en hastigare postled, gör ett plötsligt slut på lugnet; rågtunnan och smörmarken få fritt göra sitt värde gällande, på samma gång som producenten nödgas betala sina egna förnödenheter efter deras gällande marknadsvärden. Det svåraste är att under rörelsens tillväxande liflighet så många komma i mellanhand och göras delaktige i det ansvar som endast borde drabba hufvudmännen, men som af dem icke låter sig utkrävas. Så länge hvar och en framalstrar sina egna förnödenheter eller endast utbyter dem med grannarne, känner han till punkt och pricka den vara han själf utbjuder, och han kan för den som han mottager trygga sig till aflåtarens redbarhet. När den stora omsättningens slussar en gång äro uppdragna, är det icke godt att säga från hvilka små källsprång grumlet, som icke sällan orenar de klara vågorna, leder sitt upphof.

Sedan detta århundrades början har öfver allt i den civiliserade världen visat sig en märklig försämring i nästan alla vanliga varors beskaffenhet. Förfalskningen af födoämnen har gått så långt att den knappast mer väcker uppmärksamhet, och förfalskningen af beklädnadsartiklar har icke stannat långt bakom, sedan uppfinningen hittat på medel att repa upp gamla lumpor, spinna och väfva om dem, och för en dag eller två gifva tyget det mest lysande utseende, eller sedan skosulor med förvillande likhet tillverkas af papper, bomull säljes i stora kvantiteter för linne och siden, samt bomullsväfna der både till vigt och täthet betydligt upphjelpas med stärkelse och ännu värdelösare ämnen. Otroligt skarpsinne och ihärdighet användas på att gifva ett falskt sken af duglighet åt de uslaste saker, och att för dem kunna tillnärma sig ett pris mångfaldigt högre än det de äro värda.

I bästa fall, såsom vanligen i England, gör sig en arbetsfördelning mellan goda och dyra tillverkningar å ena sidan samt billiga och usla å den andra, och det händer der, att prutande kunder af någon gravitetisk handt-

verkare eller detaljhandlare får till svar att han icke befattar sig med »billiga varor». Prisbilligheten är ett godt, så vidt som den gör nya bekvämligheter tillgängliga för flere människor, men ett långt större ondt, i det den systematiskt utrotar ärligheten, som är odlingens lifsblod, och sätter ett premium på de laster som förstöra den. En bedräglig produktion gör i första rummet själfva arbetet till en förnedringens skola. Arbetaren vet väl hvad han gör, vet att han hjälper arbetsgifvaren att bedraga; det är en förgiftad luft, hvilken ingen kan andas och bevara sin helsa. För några år sedan hölls i en engelsk parlamentskomité ett af dessa förhör som der i landet äro vanliga. En kryddkrämare, som ansågs högst redbar, tillfrågades om han trodde det moraliskt oklanderligt att såsom rent kaffe sälja en vara i hvilken kaffebönan ingick endast såsom en ringa beståndsdel. Fullkomligt oklanderligt, svarade han utan ett ögonblicks tvekan, och icke utan en dygdig harm att något sådant kunde sättas i fråga. — Men huru går det då med krämaren i nästa gathörn, som endast säljer rent kaffe? — Kan icke han då göra en likadan blandning? svarade den respektabla yrkesmannen; är han dum nog att icke göra det, må han gå under, och han förtjenar sitt öde. Detta är också en kamp för tillvaron: de ömtäligare naturerna äro dömda till undergång, de rymligare och bättre härdade samvetena behålla fältet.

Krediten, väsentligen ett barn af den nyare tiden — ty i forna dagar hade staterna inga skulder, och för de enskilde var gäldbundenhet liktydig med slafveri — är ett godt, och utan förtroendet till medmänniskors redbarhet, som möjliggör de många mindre kapitalens sammanflöde i mäktiga kapitalströmmar, kunna nu mera inga större industriella företag utföras. Men med detta onekliga goda har följt en mörk skugga, som hotar att växa kroppen öfver hufvudet. Vi tala icke om denna grofva glömska af tro och heder som röjer sig i tillgrepp af anförtrödda medel, vexelförfalskningar och underslef, till en början vanligen icke illa menade, utan endast hemliga tvångslån, afsedda att betalas så snart någon fördelaktig händelse inträffar, som för en rörlig inbillningskraft ju icke länge kan uteblifva. Men det är en annan fara, som icke är mindre därför att det saknas all afsigt att bedraga. Utan lofvande utsigter skulle aldrig något

bolagsföretag börjas, men icke alltid gå förhoppningarna i fullbordan. Lysande förespöglingar öppnas, och de små kapitalisterna, för hvilka det i första rummet är af vigt att öka afkastningen af sin lilla egendom, strömma till för att blifva delaktige af vinsten. För ännu ett par årtionden sedan var i vårt land hela det qvinliga könet omyndigt. Detta var på samma gång en stor orättvisa och ett stort ondt, ty mängden af till mogna år komna kvinnor kunde sköta sina små affärer lika väl som männen, hvilka icke sällan förskingrade de medel de hade i sin vård och bragte armod öfver dem som de borde skydda. Lagstiftningen afhjelpade denna orättvisa, och den ogifta qvinnan fick rätt att vid fyllda 25 år vara sin egen förmyndare. Detta var ett godt, såsom all rättvisa, och de förtjente det väl, ty kvinnorna äro i allmänhet sparsammare än männen. Dock var reformen icke utan sina nackdelar. Lysande prospekter täflade om att draga till sig de anspråklösa besparingarna, och hvad som under årslånga mödor och otroliga försakelser blifvit samladt förrinner såsom sand under ofördelaktiga konjunkturer i redligt menade men allt för djerft anlagda affärsföretag. Det lilla kapitalet borde aldrig spekulera, men lagstiftningen kan nu mera ej hindra det utan att blifva en tyrann.

Framsteget från slafveriet och från skrävtvängat till det fria arbetet, det vill säga individens rätt att utan intrång af någon, hvem det än må vara, fritt ingå aftal om användningen af sina krafter, är en förträfflig sak, hvilken man väl minst af alla tidens framsteg skulle vilja vara utan. Den gör arbetaren till sin egen man, höjer hans personliga medvetande och öppnar för honom utsigter till all den framgång i lifvet som menniskor vanligen eftersträfvat. Det ligger i denna frihet, liksom i den vi ofvan omtalat, ett system af sjelfreglering, hvaraf ju staten icke kan få för mycket, då en lång erfarenhet visat att dess eget ingripande i alla lofliga förhållanden man och man emellan endast leder till trassel och förtryck. Under förutsättning af allmän redlighet och godt omdöme borde derför den moderna metoden verka utomordentligt välgörande, icke så att alla tillfälliga lidanden dermed vore afhjelpade, men dock så att ett ledigt förhållande och en på medvetandet af ömsesidig fördel grundad stämning af välvilja och förtroende gjorde sig gällande mellan arbetare och arbetsgivare. Och ändå börja de

som djupast och allvarligast tänkt i dessa ämnen att anse det fria arbetet, så vidt det afser att tillfredsställa de arbetande klasserna, såsom ett misstag. De senare sjelfva hafva ju gripit till vapen emot det, och en organisation är snart spridd öfver hela världen med ändamål att göra detta krig allmänt och systematiskt. Undantagsvis lyckliga förhållanden hos oss, folkets lugna och praktiska lynne, saknaden af stora industriella medelpunkter, frånvaron af den ursinniga lyx som, i andra länder stald tätt bredvid det bottenlösa eländet, retar de fattiges inbillning, och sist men icke minst industrichefernas eget välvilliga förhållande till arbetarna, hafva gjort att vårt samhälle hittills lärt känna socialismen endast af hörsagor. Men det vore föga klokt att derför imbilla sig dess udd vara bruten, och när vi betänka att den nu samlade tyska riksdagen räknar ett dussin eller så omkring af rena socialdemokrater, så förekommer det icke otroligt att denna rörelse kommer att i strängare eller mildare form öfverleva alla de öfriga yttringarna af blodförsämning hos den vesterländska civilisationen. Genom ett besynnerligt omslag i den allmänna föreställningen synas arbetarna sjelfva betrakta friheten att ingå aftal om dagspenning såsom en förnedring, och man hör icke så sällan, jemte utgjutelser af alla onda känslor mot medelklassen, uttalas den satsen att den som för daglön arbetar åt en enskild person är en slaf. Snarare taga de då en usel men för alla lika aflöning af staten, än de göra gällande sin skicklighet och goda konjunkturer för att utkräfvat den högsta möjliga ersättning af enskilda arbetsgivare. Man skulle väl tro att hatet mot dagspenningssystemet borde hafva väckt kärlek för betingsväsendet, men detta synes icke vara förhållandet. Det ser ut som om arbetaren, led vid alla risker och beräkningar, stundom föredroge det mindre och säkrare framför det större och osäkrare. Vi hafva icke här anledning att yttra oss om arbetsinställningarna, deras berättigande och deras utsigter till framgång, men det är ett fenomen som vi icke böra nderlåta att anmärka, nemligen det förtryck som arbetsföreningarnas medlemmar inbördes utöfvade mot hvarandra i ändamål att göra dagarbetet så värdelöst som möjligt i förhållande till den mottagna lönen, och att med våld eller hot hämma den större arbetsfliten hos somliga, der

den kunde upphöja sig till erkännande och förvärfva sig bättre vilkor än de öfriga. Både i Englands *trades-unions* och i vissa arbetsföreningar i Preussen har det blifvit uppställt såsom grundsats, att daglönaren skall till ett visst belopp inskränka sitt arbete, eller med andra ord gifva den minsta möjliga valuta för den högsta möjliga betalning. Så har det i båda dessa länder blifvit öfverenskommet i murarenas föreningar, att ingen skall lägga mer än 200 tegel om dagen, ehuru en skicklig arbetare kan lägga ända till 1,000. Förevändningen är att genom denna metod skall beredas arbetstillfälle inom yrket åt ett fyra gånger så stort antal, men den innersta tanken kan icke vara någon annan än att tillfoga kapitalet så stora förluster som möjligt. Att arbetaren icke märker huru han på detta sätt tar brödet ur sin egen mun, kan till någon del förklaras af hans brist på vana vid beräkningar; att han är känslolös för det förtryck som öfver honom utöfvas af hans egen klass, är ett långt betänkligare tecken, emedan det visar att han fruktar mindre för att förlora sin egen frihet än för att släppa ifrån sig makten att inskränka andras.

Det är ett godt att de gamla ståndsskilnaderna fallit, och att människorna röra sig friare, gruppera sig efter naturliga lagar och styra sig sjelfva genom frivillig sammanslutning, men det fins ingen trygghet för att icke just på denna väg uppstå nya klasser, ställda ännu fientligare mot hvarandra, i den mån deras styrka växer genom antalet, och med detta nödvändigheten af ett strängare underordnande. En ny faktor i detta samhällsarbete är ångkraften, som mer och mer ersätter det menskliga arbetet med maskinens. Det vore en fäkunnighet utan like att förneka de otaliga välgärningar som den moderna användningen af naturkrafterna skänkt menskligheten, den oändligt mångdubblade produktionen af nyttiga ting, som till ett otroligt lågt pris blifvit tillgängliga för massorna. Men naturen gör sig icke alldeles gratis till vår daglönare och slaf. En nordamerikansk författare har nyligen sagt att ångkraften icke inskränker sig till att plöja jorden utan äfven plöjer det menskliga samhället och vänder upp nya lager, hvilka det fordras en djup åkerbrukskonst att göra på ett helsosamt sätt fruktbarande. Liksom den moderna krigskonsten verkar med massor, om hvilkas oerhörda siffror våra för-

fäder icke hade någon aning, så verkar äfven den moderna industrien med större och större arméer, hvilkas blinda lydriad utgör den förnämsta källan till dess makt. I de fabriksidkande samhällena hopar sig det ena tiotusentalet af arbetare på det andra, med en likställighet i sysselsättningar och lefnads-vilkor som på ett fruktansvärdt sätt upphäfver vexlingen i tankar och föreställningar. Öfver allt der dessa legioner uppträdt fientligt mot kapitalet, vare sig genom arbetsinställningar eller på annat sätt, har man sett dem viljelöst låta sig ledas af en eller några få anförare, vanligen tillhörande en annan klass än deras egen. Det jernhårda enväldet, med sitt obevekliga tryck på de enskilda viljorna, synes hafva insmugit sig genom frivillighetens bakdörr, sedan lagen utkastat det genom hufvudporten.

Det vore icke svårt att spåra detta samma förtryck äfven på det politiska området, i fall sådant hörde till vår närvarande uppgift. Man har i Frankrike redan mer än en gång sett huru den från alla skrankor frigjorda folkviljan slutat med att gifva sig en tyrann, och samma företeelse kommer nog att oftare upprepas i historien. Det är för öfrigt lärorikt att se, huru det politiska förtrycket gått längst just i de båda stater der friheten teoretiskt taladt skulle vara bäst hemmastadd. Vi vilja icke nu tala om Frankrike, hvars närvarande representation varit så outtröttlig att bringa vanära öfver det representativa systemet. Men huru är det då på andra sidan Atlantiska hafvet? Svaret skall gifvas oss af en medborgare i sjelfva Förenta staterna, ty européer dömma lätt partiskt och utan tillräcklig individuel erfarenhet. »Ingen parlamentarisk församling inom den civiliserade världens gränser», säger en författare i oktoberhäftet detta år af *North American Review*, »åtnjuter af sin nation i allmänhet mindre förtroende och aktning än den amerikanska kongressen af det amerikanska folket. Af ingen lagstiftande kår väntas mindre; att blifva skonadt, icke att blifva tje-nadt, är det högsta folket hoppas. Att komma undan utan skada och icke finna sig i en sämre ställning vid sessionens slut än vid dess början, anses för en särdeles lyckträff, och det händer icke ofta att någon ting likt en samstämmig öfvertygelse hos folket förklarar att detta varit händelsen. Så äfven i de särskilda staterna: ganska ofta betraktar man legislatures sammanträdande

med ängslig misstro och drar en suck af lättnad när den den skilts åt. I intet annat civiliseradt land stå de officiella platserna lägre i anseende, i intet annat har den politiska klassen så helt och hållet förlorat all kredit. *Politiker* är, såsom hvar man vet, ett ord som förlorat ända till sista spåret af aktning genom att för länge hafva lefvat i dåligt sällskap. Vår metod att frambringa offentliga personer är fulländad, men tillverkaren sjelf är den förste att förklara produkten underhållig. En man är aktningvärd ända till dess att hans medborgare röststat på honom, men icke förr har folk satt sin stämpel på honom än de äro benägna att kalla honom brännmärkt: medvetandet af deras egen förtjänst anbefaller honom i deras egen misstanke såsom ett falskt mynt. Stephen Douglas förebrådde presterskapet att det lemnade den rena marken och släpade sina kläder i »politikens smutsiga pöl». Vål sagdt, ropade hopen, och ingen ansåg demokratiern förnedrad med att betecknas såsom orent vatten; att vara en smutsig pöl antogs helt fogligt vara dess normala tillstånd.»

Icke heller är detta en ensam röst; många om ej de flesta, tala i alldeles samma ton. För ett tiotal af år sedan yttrade en stor amerikansk talare i en reformförening för arbetet ungefär följande. »Lagstiftningen har intet samvete: att hålla ett ljus för ett blint öga är endast att spillta tid. Lagstiftaren har blott ett syftsmål, sitt eget intresse, i första rummet intresset att blifva omvald: der är hans sårbara punkt. Det är ett talesätt att han intager sin plats för att tänka, studera, lära, arbeta för det allmänna bästa; det verkliga är att han intager den för att spekulera för egen räkning, spekulera i folkgunsten och deraf göra så mycket pengar som möjligt. Behandla honom derefter: fråga icke efter hans öfvertygelser såsom en statsman, ty han har inga; han är edert verktyg eller I hans; frågen efter och väljen hvilketdera I viljen. Väljen och begripen att denna hans sjelfviskhet, som vill förråda er, också är det handtag vid hvilket I kunnen fatta och nytja honom. Han säljer er om I tillåten det, men säljer sig sjelf till eder, om I tvingen honom. Blifven hans köpare och icke hans vara: muten hans intresse å ena sidan och hoten det å andra; gören uppedra vilkor och sägen honom: se så, gif du oss din röst, så skola vi ge dig våra. Om han börjar att spela den dygdige statsmannen och tala om

hvad som är rätt och godt för samhället, så försöker han att få eder i sina händer. Gören slut på sådant der, sägen honom att han icke står på predikstolen utan på torget, att I gjort edert bud, att om han vill ta det så är köpet klart; i annat fall bjuden I på någon annan. Gören så, sade talaren, och om ett år skola de politiska männen löpa efter eder och sälja sig för hvad I behagen gifva.» Talet hade en omätlig framgång och trycktes, spriddes öfver hela landet, utan att så vidt man vet möta en enda motsägelse.

Amerika är såsom hvar man vet ytterligheternas land, den ytterliga frihetens såsom det ytterliga förtryckets. Folket har der fritt val, att köpa sina kreatur eller att sälja sig åt andra. Vi säga icke att man är lika långt kommen öfver allt, men i uppriktiga ögonblick omtala äfven annorstädes det suveräna folkets språkrör, huru mycket de bjuda och hvad de fordra i vederlag.

Vi skulle kunna sträcka dessa exempel på modern frihet och modernt förtryck ända in på området af det enskilda lifvet. Allmän bildning är tidens lösen, kunskap åt alla, kunskap för godt pris och — framför allt — samma belopp af kunskap. På intet område röjer sig hvad man plägar kalla tidens nivellerande riktning starkare än på det intellektuella. Vetandet kan icke portioneras ut i dagrationer åt de stora massorna utan att tankar och föreställningar följa med; det vore ju att gifva bröd utan salt, för att icke säga agnar utan korn. Men de som bero för sitt uppehälle af dagligt arbete eller daglig omtanke måste mottaga den andliga näringen smält: de hafva ingen tid för digestionsprocessen. Följden är eller blir en förfärlig enformighet i föreställningar.

Ingen vågar sätta sig i harnesk mot den allmänna opinionen eller tänka på annat sätt än andra tänka, ännu mindre handla. Modets tyranni i dräkter, möbler, boningar och sällskap, seder är en bland yttringarna af detta tyranni, som är i grund och botten ett envälde, emedan det i de allra flesta fall dikteras af en eller några få individers vilja, som genom ett tyst och passif val blifvit upphöjde till regenter i det fashionablas verld. Sjelfva ropet emot modets allmakt är ett härski, uppstämdt i korus af ett parti, som i brist på egna idéer skulle skynda att underkasta sig ett nytt envälde, i fall det — hvad som visst aldrig kommer att hända — lyckades att tillskanska sig segren.

Liksom hvarje skolbarn har sina åsikter fullt färdiga om världssystemet, reformationens införande i Sverige och andra viktiga historiska data, lika så får den politiskt valberättigade sina åsikter sig ingifna på folkmötena, genom pressen eller af politiska ledare, hvilka med nödvändighet uppkomma i samma mon som valrätten vinner större utsträckning. Den politiska friheten är ett godt, så vidt som den tvingar människor att sträcka sin blick och sin tanke ut öfver det dagliga släpet, men opinionsförtrycket följer den såsom ett ondt samvete, och människorna utplåna sin personlighet, för att kunna ställa sig andligt uniformsklädde i de kämpandes leder.

Men nu torde det synas våra läsare att der kan vara nog med pessimism, och vi skola icke heller tillägga några flere exempel. Hvad vi för dem ville göra klart är detta. Vår tid är säkert icke sämre än någon föregående, kanske icke så litet bättre, men hvarje nytt förvärf som menskligheten gör, vare sig andligt eller materiellt, åtföljes af vissa vidrigheter, med hvilka samhällen och enskilde få finna sig så godt de förmå. De som lefvat före oss hafva på egen bekostnad fått lära det af erfarenheten; vi, som lefva i en tid af nästan öfverfinad reflexion, kunna icke såsom våra förfäder blunda för brytningarna och taga dagen såsom den kommer. Hvad vi tycka oss i det föregående hafva sett, är att framskridandet i odling oupphörligen fordrar större offer af själfbestämning, liksom i tätt bebyggda städer den ena grannen hvarje ögonblick är inskränkt af hänsynen till den andras bekvämlighet. Då uppstår den frågan, huru vidsträckt detta förhållande inverkar på regeringsmakten. Liksom Manchester-skolan i den politiska ekonomien har till sin förnämsta grundsats att handel och samfärdsel reglera sig själfva, om staten blott låter bli att lägga sig i sakerna och låter hvar och sköta sig som han kan, så har det i den allmänna statsläran hittills gått såsom liberalism att ropa högt på själfstyrelse och inskränka statens befogenheter till det minsta möjliga mått. Man köper billigt anseendet för liberala tänkesätt genom att upprepa de gamla fraserna, att staten skall låta individen vara i fred, så länge han icke inkräktar på andra individers frihet. Vi böra icke mistänkas höra till dem som fordra att staten skall reglementera i likt och olik, men ändå bekänna vi vårt tvifvel på framåtskridandets

obegränsade kraft att låta allt regleras af sig sjelft. Vi hafva framåtskridande till öfverflöd i alla riktningar, i bildning, företagsamhet och välmakt, men så hade i forntiden den romerska staten, och Rom dog af framåtskridande. Allt framskridande inom ett lägre område som icke uppbäres af ett motsvarigt framsteg inom ett högre bär ett dödsfrö inom sig, och ett sådant samhälle erinrar om det enögda djuret i fabeln, som hade fått sig förespådt att det skulle uppåtas af ett vidunder: det vågade aldrig vända sitt enda öga från hafvet, hvarifrån det trodde att faran skulle komma, men under det att det så höll utkik, kom ett vidunder från landsidan och slet det i stycken. Det vore väl också en besynnerlig motsägelse, om, då allt ting kompliceras, samhällsmakten ensam skulle förenklas in till den gräns der hon hardt nära försvinner. Vi tilltro oss icke att säga hvari statens nya funktioner skola bestå, men att sådana måste med nödvändighet uppkomma, fordras ingen profetisk förmåga för att inse. Det säger sig sjelft att när ett klipperskepp sprider en stor segelmassa för vinden, styres det icke lika enkelt som en pråm med en uppsatt löfruska, icke så till förständes som behöfdes ett tyngre roder, utan så att det lätta och smidiga verktyget kräfer en skarpare utkik med en säkrare hand. Blicken framföre torde i båda fallen vara hufvudsaken; är det så, blifver statsmannens första pligt förutseende och vaksamhet. Hvarje tid har haft faror, säkert lika stora som vår, men allvarsammare derigenom att de icke lika lätt låtit sig beräknas.

Men hvarifrån hemta dessa högre insigter, dessa större energier, som fordras för vår tids regeringar? I ingen tid hafva snillet och den moraliska storheten växt på träd, och det påstås, kanske icke utan all grund, att vår egen tid i det fallet icke gör något undantag. Det lärer således vara fruktlöst för folket att uppställa ökade kunskaps- och sedlighetsfordringar på sina »tjenare», så vida det icke tackes erinra sig och på sig sjelft tillämpa det gamla franska ordspråket, som säger att sådan husbonden är, sådan blir ock tjänaren, hvilket i anständig, tidsenlig öfersättning lyder: hvarje folk skapar sin regering efter sitt eget sinne. Olika utvägar äro försökta: om yankeen, såsom han sjelf säger, kan köpa sina offentliga män till det pris han finner lämpligt att betala, så har den galliska racen försökt en annan me-

tod, att hugga hufvudet af sina tjenare, när dessa underlåta att hugga hufvudet af sina herrar, deri liknande våra nordiska förfäder, som enligt sagan offrade en af sina konungar för felslagen årsväxt. Vi hafva icke utrymme att diskutera de olika metodernas relativa värden, och vi ämnade i alla händelser icke göra det. Återstår tills vidare att försöka

en ny. Om det är sant att hvarje folk skapar sin regering efter sig sjelf, och så att säga till sitt eget beläte, så synes saken enkel: att hvarje enhet som utgör folket börjar reformen med sig sjelf och söker uppfostra sig till den sedlighet, handlingskraft och intelligens som han, under tidsomständigheternas växande anspråk, måste fordra hos sin regering.

Litteratur.

Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset. Af Fredrik Ferd. Carlson. Tredje delen. Carl XI. 2. Stockholm 1874. P. A. Norstedt & Söner. Pris 4 kr. 50 öre.

Detta arbete kan i många afseenden sägas komma i en god stund, och bland de många betydelsefulla litterära företag som under dessa veckor blifvit synliga i bokmarknaden är det intet som har rätt till en varmare välkomsthelsning. För de många vännerna af hr Carlsons utmärkta historiska författarskap är det en sann glädje att nu äntligen se honom, såsom vi hoppas för alltid, återgifven åt den svenska hädforskningen, från hvilken höga offentliga uppdrag under så lång tid hållit honom aflägsen. Det är nu mer än nitton år sedan han började de Pfalziska konungarnes historia, och mer än aderton sedan första delen af hans Carl XI utkom. Den vinst författaren dragit af sin omedelbara bekantskap med samhällets praktiska funktioner är betydande och faller klart i ögonen, men det är ingen lätt sak att efter så många år åter upptaga den historiska berättelsens tråd, och så mycket större är tillfredsställelsen att finna den på ett så lyckligt sätt återknuten. När de båda första delarne utgäfvos var landet i saknad af en litterär tidskrift som kunde göra dem rättvisa, och så vidt vi känna hafva de icke varit föremål för någon egentlig kritik. Att här försöka en sådan tillåter oss hvarken vårt utrymme eller våra krafter; endast så mycket tillmäta vi oss att yttra, att vi funno framsteget mellan behandlingen af Carl X och behandlingen af Carl XI högst i ögonen fallande. Redan från den första början såg man att man hade för sig en skriftställare som fullt beherskade sitt ämne, men under fortsättningen fann han mer och mer sig sjelf, sin egen metod och sin egen stil, på en gång klar och mjuk, och fullt frigjord från de

rhetoriska ansatser som i någon grad häftade vid hans store företrädare och icke voro utan allt inflytande på yngre historieförfattare. Den glänsande expositionen af Sveriges inre tillstånd i början af Carl XI är ännu i friskt minne, liksom den öfverskådliga framställningen af de följande händelserna och den säkra, fast korta och återhållsamma karakteristiken af de handlande personerna. Långt ifrån att med åren mattas, synas dessa i sig sjelfva sällsynta skriftställaregenskaper hafva under arbetets förtgång vunnit ny styrka, och författaren har med en öfverraskande konst undångömt för läsaren sjelfva forskningsarbetets mödor, för att i den mest behagfulla form endast gifva honom deras resultat. Vid den första anblicken ligga händelsens trådar så klara, som om det icke fordrats några årtionden af ansträngd forskning att sammanleta dem ur gömda, till en stor del mer än halfförstörda urkunder, och det är först efter en förnyad genomläsning som man rätt fattar, hvilken massa af lärdom är nedlagd i hvarje sida, och med hvilken sjelfförsakelse den blifvit så att säga beslöjad för profana ögon.

Men det är icke endast känslan af en väl tillfredsstäld litterär väntan som ger denna bok dess värde; den har också en stor praktisk betydelse för ögonblicket, i det den kastar ett rikt ljus öfver uppkomsten och utvecklingen af de samhällsinsrättningar hvilka våra statsmakter just nu stå i begrepp att ombilda eller ersätta med andra. En sådan är försvarsväsendet, hvars befästade man kan säga låg i botten på hela reduktionsarbetet, och ehuru Carl XI visserligen icke skapade grundrättan och tionden, om hvilkas rättmätighet eller orättmätighet den gamla tvisten ännu är långt ifrån slutad, vinner man i framställningen af det senare 1600-talets sväfvande

egendomsförhållanden, och det sätt hvar på de genom en ovevlig styrelsekraft småningom stadgades, en klar insigt om omöjligheten att på blotta rättsgrunder bygga ett system för beskattningen. Till och med i afseende på den allmänna politiken stöta vi oupphörligt på lärerika vinkar, i det att vi se, huru en regent hvars statsmannablick hittills varit allt för litet uppskattad till sitt rätta värde, började finna nödvändigheten för vårt fädernesland att samla sin kraft inom sina naturliga gränser, och för folket att frigöra sig från det utländska beskydd som för sitt guld allt för villigt köpte dess bästa blod och lät det fritt spillas för de mest sjelfviska ändamål. Brytningen i Sveriges politiska system är icke det minst märkvärdiga i detta skifte af dess historia.

I den näst föregående delen hade berättelsen hunnit till slutet af de stora krigen, och om ännu en gång oblidla skickelser skulle förstöra vår nyvunna allmänna välnåga, grusa våra näringar och sätta samhällsklasserna i harnesk mot hvarandra, så bör den generation som upplefver en sådan ofärd slå upp de nu följande bladen och af dem lära sig att icke förtvifla om fäderneslandet. Sverige har mer än en gång stått på branten af sin undergång, men sällan var förödelsern större än nyss efter dessa på det hela taget lyckligt, och till en del ärofullt, genomgångna krig. Öfver allt i de södra provinserna hade de lemnat spår af sin härjande makt, och våra besittningar söder om Östersjön voro hemfallna åt elände. Ännu lefver i de vestra landskapen minnet af »den stora ofreden»; socknemännen i en enda församling, Elfkarleby, hade af 30 mantal sedan krigets början utgjort icke mindre än 26,000 d. kmt i gästning, skjutsning, färgning öfver elfven och vaktning vid värdkåsen i socknen, och då sådant var förhållandet i det inre af det gamla landet, kan man lätt tänka sig tillståndet i landskapen omkring krigsskådeplatsen. Åkerbruket, bergshandteringen voro vanmäktiga, handeln tillintetgjord genom kriget med Holland, »kammarverket i själtåget», såsom ett rikskammarråd skref till Bengt Oxenstjerna; från stora landsträckor ingick alls ingen skatt. Under sådana omständigheter måste drätsel-förvaltningen taga sin tillflykt till oerhörda förpantningar af kronans fasta egendom, försäljningar och lån, som, om de än beredde ett ögonblicks lättnad, endast gjorde bördan för framtiden så mycket tyngre. Hvarken

konungens eller kammarkollegiets anordningar efterleddes alltid i landsorterna, och man beräknade att två tredjedelar af tullinkomsterna icke inflöto i statens kassa. Värst slet embetsmännen, som icke utfingo sina löner, och presidenten i Åbo hofrätt berättade i riksrådet, att dess ledamöter voro så utblottade att en af dem måste gå omkring bland borgerskapet och nästan tigga sig födan. Under det att 1655 års reduktion oafbrutet fortgick och tungt drabbade de högre embetsmännen, måste dessa för statens behof anlita sin egen förmögenhet; så pantsatte riksamiralen sina gods för upphandlingar till krigets behof, medan riksskattmästaren och kammarråden upptogo lån i sina egna namn, och de senare nödgades förskrifva sin enskilda egendom för att gälda de kostnader som försakades af den ryska beskickningens ankomst till Stockholm år 1679. Men embetsmännens enskilda kredit måste snart blifva otillräcklig, och de offentliga åtgärder som vidtoges kunde endast verka långsamt, utom det att underslef och bedrägerier af alla slag gjorde dem kraftlösa. Man kan lätt tänka sig i hvilken sinnesstämning statens tjenare fullgjorde sina sysslor: »konungen såg på alla sidor omkring sig intet annat än oreda, brist, elände, och kammarens (det då icke ännu från statskontoret och kammarrätten lösbrutna kammarkollegiets) styresmän klagade, att de »under idkelig träl-dom och bekymmer» gjorde sin tienst, då de icke blott på embetsrummet dag för dag, utan äfven hemma i sina hus bittida och sent oroades af fordringssegares klagan.»

Men detta var ännu icke nog: sjelfva samhället genomgick i sitt innersta en kris, som skulle hafva sprängt det i alla dess fogningar, om ej detta samhälles förunderligt friska kärna en gång för alla synes hafva fått försynens privilegium till att motstå alla förstörelse-försök utifrån eller invändigt. De nyförvärfvade landsdelarne sammanhängde ännu endast svagt med den gamla rikskroppen, och otaliga krafter arbetade på att lösslita dem. Styrelsens ställning var svårare än någonsin; den hade så att säga att lägga nya grundvalar under sig sjelf och under samhället. Midt under stridsbuliret hade en betydande förändring inträdt i samhällsmakternas förhållande till hvarandra, tidens centraliserande envælde reste sitt hufvud äfven här, och det förr så mäktiga rådet hade under de sista åren förlorat nästan allt inflytande på styrelsen, under det att monarken sökte grunda en ny makt

på de ofrälse ståndens medverkan. »Krigets blodiga töcken hade för en tid omhöljt alla dessa inre förändringar; när fredens sol uppgick öfver fäderneslandet och dimmorna började skingras, såg man i verkligheten ingen ting annat än konungens myndighet, under det att rikets lagar buro stämpeln af ett samhällsskick som i sina väsentliga drag redan tillhörde det förflutna.»

Vi hafva sökt att i några hastiga drag upprita den bakgrund mot hvilken de här skildrade händelserna teckna sig. Den första syn som möter oss är anblicken af den unge konungen, som med glad tacksamhet mot Forsynen efter en mer än treårig frånvaro från sin hufvudstad återvände dit. Men långt ifrån att beträda den såsom en triumfator, efter att genom lysande segrar hafva ryckt riket ur svalget af en gapande fara, smög han sig en afton helt tyst och ensam ditin, hatare som han var af alla festliga tillställningar, och för sin person i hög grad folkskygg. Han uppehöll sig i Stockholm endast en vecka och återvände icke dit på flere månader. Utan tvifvel ingick i denna stränga tillbakadragenhet äfven ett annat element än den personliga blygheten: möjligen ville han småningom vänja rådet vid den betydelselösa ställning det snart skulle komma att intaga, och medan den nya utländska politik han ville anlägga endast sväfvade såsom ett första utkast för hans och Gyllenstjernas tankar, var det honom säkert icke okärt att för de utländska sändebuden afskära allt tillträde till sin person, samt på detta sätt hindra dem att utföra de uppdrag som de hvar för sig erhållit från sina hof. Högst betecknande är en tilldragelse som hr Carlson berättar om det franska sändebudets försök att bryta denna konungens för diplomatien så ledsamma isolering. Feuquières, Ludvig XIV:s minister vid svenska hofvet, intog i alla afseenden en undantagsställning inom den diplomatiska kretsen, både såsom representant för den tidens mest lysande monark och såsom gammal i gårde icke mindre hos de stora familjerna i hufvudstaden än hos konungen, hvilken senare han, själf en distinguerad krigare, länge hade följt under fälttågen. Angelägen att göra slag i saken med det då å bane varande franska förbundet, begaf sig ambassadören en vacker vinterdag på vägen till Kungsör, och efter en tre dagars resa hunnen till Köping, sände han före sig en adelsman af sin

svit för att anmäla sin ankomst. Den utskickade träffade konungen i stallet; Carl XI låtsade icke se honom utan gick ut genom en sidodörr, lät gifva sig en häst och befallde några af sitt sällskap att möta sig i skogen. Under tiden anlände Feuquières, blef på det artigaste mottagen af hofmarskalken med den för alla de närvarande öfverraskande underrettelsen att konungen var bortrest, men lät sig intet bekomma utan stannade kvar öfver middagen. Ministerns betjening hade sett huru konungen i skogen timme efter timme mottog rapporter om hvad som tilldrog sig i det lilla rödmålade träslottet, som utgjorde hans älsklingsresidens, men själf visade han sig icke, och slutligen anmäldes att kungen rest till Strömsholm för att der tillbringa natten. Feuquières, som väl visste huru det förhöll sig, hade då ingen förevändning att stanna längre utan reste mot aftonen sin väg med tillkännagifvande att han skulle återkomma foljande dagen, men han utstälde på hemvägen en utpost, som såg konungen återvända kl. 11 på natten. Följande morgon fick ambassadören bud att på hemvägen begifva sig till Vesterås, der konungen ville möta honom, hvarpå han gaf sig på vägen. Snart kom statssekreteraren, kanslirådet Hoghusen, för att tillkännagifva konungens ankomst, och ett högst kostligt samtal uppstod mellan dessa herrar, hvarom Feuquières i en note till sitt hof lemnat berättelse. Kort derpå anlände konungen med skjuts, endast åtföljd af amiral Wachtmeister, som körde, och en enda betjent. Konungen var vid bästa lynne, frågade Feuquières hvad han hade för ärende, och då denne endast sade sig vilja på sin monarks vägnar tacka konungen för hans facilitet vid fredsslutet, vexlades några betydelselösa fraser, hvarefter man åt en god middag, vid hvilken Carl drack Ludvig XIV:s skål; omedelbart derefter återvände Carl till Kungsör på samma sätt som han kommit, lemnande ambassadören i sina betraktelser öfver hvad han vunnit med sin besvärliga resa.

Med en helt annan framgång uppträdde kort derefter Johan Gyllenstjerna på sin beskickning till Köpenhamn. Det var icke blott ett giftermålsfördrag denna beskickning gälde, men vi lemna för ögonblicket ur sigte allt annat än det personliga. Det måste hafva varit eget att se denna kärftva och tafatta man, så litet som möjligt passande till en *messenger d'amour*, på sitt enskilda ansvar

utrustad med den besvärliga ståt som fordrades af den tidens diplomatiska etikett. Värftet lyckades i det ena och andra, och Gyllenstjerna fick, innan hans lefnads timglas var utrunnet, ledsaga sin konungs brud med bevarade arfsanspråk på danska kronan till hennes nya fädernesland. Carl XI, ehuru den hederligaste och trognaste äkta man, om än ej alltid den mest älskvärde, var en allt för trankil fästman och yrkade den ena gången efter den andra på uppskof med prinsessans ankomst till Sverige; med mycket trug och poek förmådde honom Gyllenstjerna att gifva i brudgäfvu ett par örhängen och ett perlband, som han tillhandlat sig af sin moder enkedrottningen. Denna karghet skrämde icke Ulrika Eleonora, hvars enkla, kärleksfulla sinne författaren väl skildrat i några snabba drag. Konungen ville icke att under en tid af allmän nöd bilägret skulle med kostbara högtidligheter frisas i hufvudstaden, och han gaf rådet ett barskt svar, när det gjorde framställning i en sådan syftning. Vigseln var utsatt att ske i Halmstad, der naturligtvis, då all större högtidlighet var utesluten, brudens höga fränder icke kunde infinna sig; icke heller var någon af de främmande ambassadörerna, med undantag af två danska, anmodad att infinna sig, samt af riksrådet endast Ascheberg och Bengt Oxenstjerna, den senare i egenskap af riksmarskalk. Enkedrottningen skulle möta prinsessan i Helsingborg och ledsaga henne på resan, under hvilken andra dagens natlläger skulle tagas på Skottorp, några mil från Halmstad. Allt gick väl, utom det att vår gamle vän Feuquières hade föresatt sig att enligt sin konungs befallning objuden vara med på bröllopet, något som dock icke var i den svenska konungens plan, och det uppstod mellan dem båda ett sällsynt envig om hvem som skulle lyckas. Feuquières bad icke om tillåtelse att infinna sig i Halmstad, väl vetande att den skulle vägras; konungen hade befalt landshöfdingen att icke gifva något främmande sändebud quarter i Halmstad, under förevändning att der sagnades utrymme. Det oaktadt fann konungen vid sin ankomst ambassadören före sig, inquarterad såsom en vanlig resande i ett enskildt hus. Konungen mottog honom vänligt men lemnade honom i den tron att han skulle resa till Skottorp för att möta sin brud och derifrån ledsaga henne till Halmstad, der vigseln skulle förrättas. Huru kungen sedan slingrade sig ifrån den sluge

fransmannen känna vi redan af Fryxell. När ambassadören följande dagen fick veta hvad som händt, satte han sig genast i sin vagn och for till Skottorp, der han med äkta diplomatisk kontenans i ståtliga ordalag komplimenterade det nyförmälda konungaparet. Hans monark gillade hans uppförande.

Riksdagen 1680 fullbordade hvad riksdagen 1650 begynt. De allmänna dragen äro väl bekanta, och vi skola icke mycket inlåta oss på det egentliga riksdagsarbetet. Stånden stodo, såsom hvar man vet, mera fria från hvarandra än i senare tider, och de fattade i många viktiga ämnen, särskildt i allt hvad som rörde bevillningen, sina sjelfständiga beslut, hvilka de hvar för sig delgäfvu åt konungen. Dät fans icke då den förbindelse som sedan inträdde mellan stånden i de gemensamma utsköten, ty hvad som då kallades utskott var egentligen deputationer, genom hvilka stånden underhandlade med hvarandra; endast en stam till gemensamma utskott, som uppkommit och utbildat sig med riksdagens förökade makt, var Sekreta utskottet. Men stånden nedsatte också hvar sina särskilda utskott, så till exempel adeln vid denna riksdag ett för uppgörande af förslag angående bergs- och kommerskollegierna, samt för att författa adelns skrift i reduktionsfrågan. En alldeles egen företeelse af detta slag var det utskott som bildades af de tre ofrälse stånden gemensamt, för att sammanfatta deras till konungen ställda förslag angående reduktionen.

Ämnena för överläggningarna voro de gamla bekanta, i första rummet bevillningarna, vidare förmyndareräfstven och reduktionsfrågan, men det nya var sättet att behandla dem, i det att plötsligen, midt under överläggningen om de vanliga ämnena, framsprungo såsom blixtar från en klar himmel alldeles nya förslag af den djerfvaste och mest öfverraskande beskaffenhet. Så uppstod på riddarhuset, vid frågan om bevillningarna för flottan, Hans Wachtmeister med påstående om redovisning för administrationen under konungens omyndighetsår, samt med fordran att »ståndernas kommission» borde för riksdagen framlägga sina arbeten.

När luften är mättad med elektricitet, behöfs ingen stark gnidning för att framkalla explosioner. Oförutsedda händelser och nya män uppstå under revolutionära tider plötsligen och liksom ur jorden, med nödvändigheter och fordringar, hvilka en följande dag

sträcka sig dubbelt så långt som dagen förut. Då gäller det att icke stanna efteråt, ty allt som *kommer för sent* är dömdt till döden. Den första franska revolutionen har liksom alla de följande gifvit slående exempel på denna rörelsens lag, men äfven 1680 års statshvälfning — ty en dylik bar denna minnesvärda riksdag i sitt sköte — har gifvit ett sådant af den mest gripande beskaffenhet, då rådet, som såg den med hvarje dag växande faran, icke blott för en ekonomisk redogörelse, men för en dom fäld öfver dem af deras motståndare, allvarsamt tänkte på att af sig sjelft bjuda en kompromiss, med anbud att afstå en viss del af donationerna, tredjedels, eller kanske till och med halfva rântan. Hvilken vändning hade ej händelserna kunnat få, om rådet haft nog kraft och beslutsamhet att medan tid var framkomma med detta förslag, hvilket icke kan fränkännas storsinne! Rikets mest trängande behof hade då varit för tillfället afhjelpat, hämdens redan höjda arm afväpnad, klasshatet mildradt och hundratals ätter af högadeln bibehållna vid välstånd. Men hvilka hade följderna blifvit för den aflägsnare framtiden? Utan tvifvel en kanske ett århundrade fördröjd samhällsutveckling, med hofveri och Stavnsbaand såsom i Danmark, och på en gång en kunglig demagog, tvingande adeln att sälja sin jord till bonden, samt dermed inledande det skifte af politiskt öfvermod och kraftlöshet som den nu lefvande generationen torde vara bestämd att skåda till slut, ehuru den hittills blott sett första delen. Men skickelsen dref på all ting med storm, rådets rörelsekraft var förlamad, dess sammanhang med riddarhuset, hvaraf dess lifskraft hemtades, afbrutet, och öfver det fordom så lysande kollegiet, som ännu i sin dödsstund kallade sig ett af rikets stånd, rullade thorsvagnen, denna gång med inskriften *den stora kommissionen*.

Hvem är det som gör statshvälfningar? De vanliga formerna voro brutna eller skjutna åt sidan, och på den tiden fans det för öfrigt inga ordnade former, utan de gjorde sig för tillfället. För dem som i samhällenas öden endast se ett verk af menskliga ränksmidare ligger det nära till hands att påstå, att det här var konungen som med litet anhang af gunstlingar skickade riksdagen i sinaegna ärenden. Detta betraktelsesätt är att å ena sidan göra hans energi alldeles för mycken ära, å andra sidan hans samvete alldeles för liten.

Det är sant att konungens vilja mäktigt inverkade på rörelsemännens handlingssätt. »Ingen bör», yttrade landmarskalken »tvifla derpå att h. maj:t gerna vill och önskar att allt skall gå väl; men konungen *kan icke göra allt alarm*; därför lär det ej misshaga h. maj:t hvad ständerna i underdanighet begära.» Någon tid förut hade också Ludvig XIV genom sin minister gifvit Carl XI:s vänner det rådet att laga så att förslagen till de stora förändringarna skulle utgå från ständerna, och konungen hade en egen förmåga att i sina svar till riksdagen gifva en ny tydning, som gaf en långt större utsträckning åt dess beslut än den sjelf menat. Men ingen må därför tänka sig att konungen i sin enslighet satt såsom spindeln i sitt nät, ensam spinnande alla dess osynliga trådar. Columbus sade att jorden var så liten — *el mundo es poco*; hade han varit en politisk man i stället för en geograf, skulle han säkert hafva sagt att *el hombre es poco*, att den enskilda människan gör föga till saken, när det är något nytt som vill fram, och att hon verkar långt mer som hjulet i urverket än som dess fjeder. Sådan förekommer oss också Carl XI:s ställning till sin tid och de hvälfningar den bar inom sig. När nya tidsriktningar mogna, knyter sig deras börjande fruktämne kring tjenliga individer, med stor seghet i viljan, men med synkretsen ofta inskränkt till de närmaste föremålen. Kanske se de dessa så klart, därför att de icke se på långt håll. Men just deri ligger dess styrka.

Detta betraktelsesätt är också den enda utvägen att undvika förhastade sedliga domslut öfver personer och händelser. Voro reduktionen och förmyndarärfsten rättvisa? Efter våra tiders stadgade egendomsbegrepp och skarpt bestämda preskriptionstider voro de väl ingenting mindre, men förra tiders orättvisor föllo såsom ett oemotståndligt bergskred öfver skyldige och oskyldige i flere generationer. I synnerhet drabbades köpe- och pantegodsens innehafvare af ett upprörande våld; många af dem, kanske flertalet, hade emottagit kronans egendom i ett sådant skick att de gifvo ringa afkastning, och nedlagt stora kapital på deras förbättringar, så att deras värde var flerfaldt förökadt när de åter kändes åt kronan. Icke heller kunde det anses rättvist att långt gående efterräkningar anställdes med riksförmyndarnes, och äfven med de öfriga rådsherrarnes

arfvingar, och det var åtminstone icke älskvärdt af staten att utpanta guldknapparna i en gammal stormans sammetsrock. Men man måste komma i hog att hela denna reduktion, förmyndarärfsten deri inbegripen, icke var något annat än en långsamt afvecklad kompromiss, ehuru ensidigt och hårdhänt bedrifven under skenbart juridiska former. Då nöden stiftar lag är domaren omild, och under hela detta bistra skifte fick den enskildes väl stå till baka för det helas. Var Carl XI ett sådant odjur hvartill de förörrättades bitterhet och den aristokratiska traditionen gjort honom? Visst icke, och hr Carlson visar oss mer än ett verkligen älskvärdt drag hos denna adelsföljare: så sträng han var mot egendom, hade han en stor mildhet mot personer. Men han hade skygg-lappar för ögonen och såg endast rätt fram mot *satus publica*, utan sinne för deras lidande som måste knuffas undan, för att riksvagnen skulle återkomma i det rätta spåret. Johan Gyllenstjerna har i denna bok fått en anmärkningsvärd resning i samtidens och efterverldens orättvisa dom, och redan denna rehabilitation af ett kränkt namn vore en tillräcklig hederstitel för en historisk skriftställare. Märkvärdigt har också upptäckten af de gyllenstjernaska papperen här kommit till pass. Man hade i riksregistraturet funnit en befallning att de offentliga akterna skulle skickas till Stockholm, och man hade utan vidare undersökning antagit att de gått förlorade i slottsbranden. Men några sidor längre fram i samma registratur förekommer en ny befallning, att papperen skulle skiljas, så att allt som rörde generalguvernementet skulle stanna i Skåne, samt dertill den upplysningen att de enskilda handlingarna blifvit afhemtade af ett ombud för sterbhuset. En del af de senare finnas ännu i behåll uti det Mörnerska familjearkivet på Björksund och hafva der varit för historieskrifvaren tillgängliga.

En noggrammare forskning har äfven öfver andra af denna tids personligheter kastat sitt försonande ljus. Man fasar icke längre såsom förr för detta stela och trumpna skrivarevälde, som under skolären föreföll oss så afskräckande: pligttroheten och mödorna hafva också sin poesi, och när man ser huru dessa anspråkslösa embetsmän, som kommit i storfolkets ställe, ordentligen trälade i konungens och samhällets tjänst, kan man icke låta bli att hålla af dem. Det var storhet i deras

utomordentligt noggramma kannedom om affärrerna, och samvete i dessa otroligt långa räkningar genom hvilka de utredde dem. I denna skepnad framstår för oss Erik Lindsköld, hofkansler och konungens mest förtrogne tjänare, så äfven Jakob Gyllenborg, född Wolimhaus, som från en ringa skrivarebefattning bragte sig upp till rikets högsta värdigheter, och ur de enformiga sysslorna vid räkenskapsböcker och restlängder såg ett fint sinne för vitterhet och poesi, det enda arf han hade att lemna sina talrika afkomlingar, men som hos några af dem strålade i den vackraste glans. Främst af alla får man dock sätta Claës Fleming, som vid föga mer än trettio års ålder trädde i spetsen för reduktionen och redan då framstod såsom en fulländad statsman. »Hans ljusa hufvud» ytrar vackert författaren om honom, »beherskade snart hvarje nytt ämne; hans ihärdiga arbetskraft brottades med hvarje hinder. President på en gång i reduktionskommissionen, i reduktionskollegium, i likvidationskommissionen, i kammar- och kommerskollegierna, uppbar han en arbetsbörd utan like. Men han kastade sig med glädt mod in i de svåraste mödor och dref med en otrolig kraft alla dessa tunga arbeten framåt. Han deltog lifligt och med klar blick i de utrikes angelägenheterna. Många särskilda uppdrag lemnades honom dess utom. En obegränsad personlig tillgifvenhet för konungen lifvade honom. Hela hans sinnesstämning afspeglar sig i de ord han i ett af sina bref yttrat: »Och när detta är gjordt, vilja vi finna på något nytt. Huru det går, aldrig öfvergifver jag kung Carl.» För arbetet glömde och eftersatte han, såsom en minnestecknare säger, helsa, ro och timlig välfärd. I allt deltog han lifvande och främjande. Ofta utarbetade han sjelf saker som egentligen bort äligga hans underordnade, väl vetande huru stark den eggelse är som ligger i exemplet».

Öfver reduktionens verkställande, så vidt den nu föreliggande delen går, har åtskilligt nytt ljus blifvit spriddt, men vi få icke länge dervid uppehålla oss. Efter 120 års tillvaro försvunno de sista grefve- och friherreskapen, och med dem det försök att på Sveriges fria jord plantera feodalväldet, med dess lifegenskap och särskilda doms rätt, som sent företaget aldrig ville slå någon riktig rot, och slutligen utplånadt icke lemnade någon saknad utöfver deras krets som gjorde förlusterna. Det

största af grefskapen var Södermöre, med 18,842 dr smt ränta, motsvarande i nuvarande mynt säkert mer än 40,000 rdr, men med ojemförligt större byteskraft; näst kom Visingsborgs, så ett par finska, och först der-efter Leckö med 10,608 dr. smt ränta. Här höll den stolte Magnus Gabriel de la Gardie sitt furstliga hof; i dess granskning hade han anlagt en egen stad, Lidköping, der han till-satte borgmästare och upptog tull. Samma detta slott, på hvars prydande med takmål-ningar den konstälskande magnaten redan hade nedlagt en hel förmögenhet, bad han nu helt ödmjukt att få såsom en personlig nåd behålla, jemte hemmanen i några af de angränsande socknarne i utbyte mot sina egna frälsegods, samt att få mot en billig afgift arrendera det öfriga af grefskapet. Allt hvad han erhöill var fortfarande besittning af grafkoret i Warnhems kyrka, samt nödig skjuts af bönderna för att från grefskapet bortföra sin lösogendom; derjemte fick konun-gens fester, furstinnan Maria Eufrosyna, be-hålla Höjentorp i sin lifstid.

Märkligare än allt annat i denna del före-kommer oss författarens behandling af de utrikes angelägenheterna, och på intet om-råde har han ådagalagt en större öfverläg-senhet eller kraftigare bidragit att klara töck-niga begrepp. Ännu under det sista kriget hade Sverige fullföljt det förbund med Frank-rike som under trettioåriga kriget börjades mot Habsburgska huset, och som då tillskyn-dade båda makterna en ansenlig förstoring. Men längre fram förstodo de båda vännerna hvarandra icke lika väl som förr. Sverige, som på Europas fastland öfveransträngt sina små krafter, behöfde hvila och samla sig, medan Frankrike lockades allt mer framåt på den öppnade eröfringsbanan. Dertill kom att Ludvig XIV, öfvermodig af sin krigiska framgång och den dominerande ställning han på grund af den samma mer och mer intog i det europeiska statssystemet, behandlade sin allierade nog mycket såsom en förmyndare, egenmäktigt och honom ohörd afslöt han freden, och lät sina ministrar bemöta svenskarne såsom ett utfattigt följe, hvars alltid slagfärdiga arm nog var god att ha, men med hvars redlösa affärsvanor det väl be-höfdes sträng tillsyn att underhållspenningarne användes för det rätta ändamålet. Det är Carl XI:s och i synnerhet Gyllenstjernas stor-het att de bittert kände det förödmjukande i denna ställning och till hvad pris som

helst ville göra ett slut på behovet af främ-mande understöd; man kan väl säga att för Gyllenstjerna var reduktionen endast ett me-del, för att bringa fäderneslandet ett stå på sina egna ben. Bengt Oxenstjerna, som i verkligheten intagit den från makten fallne rikskanslerens funktioner, var fientlig mot Frankrike och vänligt sinnad mot kejsaren; Gyllenstjerna, som under sitt sista lefnadsår till gagnet, om än ej till namnet, var konun-gens verkliga utrikesminister, ville fasthålla förbundet med Frankrike, men endast på det sättet att subsidietagandet upphörde och Dan-mark med den mäktiga kontinentalstaten in-gick ett lika beskaffadt fördrag som Sverige, så att de båda nordiska konungarne kunde ömsesidigt stödja hvarandra mot den tredje del-tagaren i denna trippellians, och försäkra sig om hans medverkan för bådvas maktut-vidgning på Tysklands bekostnad. Han var full af entusiasm för nordens framtid, hvil-ken han såg ljus och stor, med uteslutande besittning af Östersjö-handeln och alla de rike-domar som detta supremat skulle medföra. Men han stannade icke med sina högtflygan-de planer vid ett blott politiskt förbund utan tänkte sig i en nära framtid båda kronor-nas förening genom sin monarks förmälning med Danmarks *arfprinsessa*, och såsom en god skandinav arbetade han på att under tiden sammanmälta båda folkens intressen och bringa likformighet i deras inrättningar. Men Gyllenstjerna dog just när han i Köpen-hamn förrättat första delen af sitt värf, och han fick icke sluta de båda förbund hvarom sam-tidigt underhandlades med Frankrike och Ge-neralstaterna.

Den franska monarkens så kallade réunion-er i Tyskland och Nederländerna bidrogo ytterligare till att stämma tänkesätten mot Frankrike, så mycket mer som Carl XI, i sin egenskap af tysk riksfurste och arftagare till Zweibrücken, blef af dem på ett ganska obe-hagligt sätt berörd. Freden i Nimwegen hade fört Ludvig XIV på höjden af hans makt, och det af framgången födda öfvermodet gaf Eu-ropa till känna hvad det hade att vänta. Bengt Oxenstjernas statsmannærfarenhet var ojemförligt större än någon annan då lef-vande svensk mans, och hans framställnin-gar öfvertygade utan svårighet Carl XI, huru oförenligt ett fortfarande vidblifvande vid det franska förbundet var med den politik konun-gen hade föresatt sig att genomföra i den inre styrlsen. Förändringen, mäterligt ut-

förd af Oxenstjerna, är icke mindre mästerligt beskrifven: det försigtiga närmandet till Holland, England och kejsaren, den sluga fortsättningen af underhandlingen med Frankrike, båda delarne så mycket svårare som negociationerna enligt träffad öfverenskommelse måste drivas gemensamt med Danmark, hvars sändebud på denna grund miss-tänksamt bevakade hvarje svenskarnes steg. Samtidigt måste det svenska sändebudet hos prins Wilhelm af Oranien arbeta på undanrödjandet af det hinder som stod i vägen för Englands anslutning till Holland, under det att grefve Gabriel Oxenstjerna i Wien skulle varsamt bana vägen till en närmare vänskap med kejsaren, utan att likväl göra framställning om ett verkligt förbund. Allt detta framstår på ett nästan dramatiskt sätt, och läsaren har tillfälle att kasta mången intressant blick i de hemliga bevekelsegrunder som bestämde de handlande personerna. Det sätt hvarpå rådet behandlades under alla dessa förhandlingar är betecknande för denna korporations nya ställning. Konungen hade icke en enda gång hört rådsherrarnes tanke eller gjort dem något meddelande om sin egen. Först när underrättelsen ingått att den svenska underhandlaren i Haag undertecknat det viktiga fördrag mellan de tre fredsölskande makterna som blifvit kalladt *Garantitraktaten i Haag*, sammankallades det svenska rådet för att derom öfverlägga. Tretton rådsherrar, bland hvilka Magnus Gabriel de la Gardie, som på gamla dagar hade blifvit riksdrots, hade infunnit sig, hvar och en med sina gamla föreställningar; de voro förskräckte vid blotta tanken på ett krig mellan Frankrike och Holland, och knapt hade Oxenstjerna två personer på sin sida: alla de öfrige önskade betän-

ketid, ty förr, sade drotsen, har man om en så viktig sak som denna öfverlagt ett helt år, och flere instämde med honom. Kanslipresidenten gaf rådet fritt val, antingen de ville företaga sin omröstning genast, eller först gå hem och äta middag. Det senare förslaget antogs, och vid voteringen tillstyrkte samtliga närvarande förbundet; endast drotsen hade såsom frånvarande inskickat ett skriftligt votum, hvori han tillstyrkte att afbida tiden och först höra rikets ständer. Det vidare af denna märkvärdiga berättelse måste läsas i sitt sammanhang: den slutas med ankomsten till Stockholm af en kejsarlig ambassadör och den skickligt uppkastade tvisten om ceremonielet vid det franska sändebudets mottagande, som lägligt nog föranledde att Stockholm lång tid efteråt saknade fransk minister. Vi stå nära begynnelsen af 1682 års riksdag och afvakta med spänd väntan berättelsen derom, hvilken, enligt hvad vi tro oss veta, icke skall allt för länge låta vänta på sig. Om vi tyckt att hr Carlson i sin behandling af Carl X nog mycket haft sin blick fäst på det glänsande och hänförande i denna monarks krigiska bragder, och kanske mer än vi väntat tillslutit ögonen för vissa djupa skuggor som falla öfver denna personlighet, behöfva vi säkert icke befara någon öfverdrifven konungskhet i det följande, och minst af allt läser det hänsynslösa enväldet eller den samvetslösa heroiska halsstarrigheten finna en försvarare i den man som så behandlat början af Carl X:s historia. Mätte det förunnas honom att föra sitt stora verk fram öfver de sex och trettio år som ännu återstå då; kan det sägas att Sveriges historia på alla punkter har fast mark under fötterna.

Strödda underrättelser.

Arkeologiska forskningar i Sibirien. I afseende på fornsaker har Sibirien hittills varit föga undersökt, och det vore i vetenskapens intresse att noggrannare efterforskningar egde rum. Från guvernementet Tobolsk berättas att i närheten af Irtitsch-floden nyligen funnits en förgylld silfverbägare af nära en half kilograrns vikt, samt vid floden Konda klingan af ett jernvapen och ett lerkärl med hvarjehanda prydnader. I detta guvernement finnas många grafhögar, som ännu icke äro undersökta, och statistiska

komitén i Tobolsk ämnar nästa sommar låta anställa omfattande gräfningar.

Innehåll:

	Sid.
Modern frihet och modernt förtryck	785.
Litteratur:	
Sveriges historia under konungarue af Pfalziska huset. af Fredrik Ferd. Carlson	793.
Strödda underrättelser:	
Arkeologiska forskningar i Sibirien	800.

Stockholm.

tryckt hos A. L. Normans Boktryckeri-Aktiebolag, 1874.